

Ides Callebaut

Contact: *ides.callebaut@pandora.be*

Kunnen de idealen voor het vak Nederlands ook gelden voor de leerlingen van het beroepssecundair onderwijs?

1. Inleiding

Discussies over de aanpak van het vak Nederlands beginnen vaak vanuit de bestaande situatie. Men stelt dan dat we in een crisissituatie zitten, zoals in de politiek, de economie, de financiën, de energie, het klimaat... Er moeten dan ook maatregelen genomen worden waarvoor zogezegd geen alternatieven bestaan, zoals in de politiek, de economie, de financiën... Zouden we toch niet beter eerst eens over idealen nadenken?

2. Waarom zouden onze voorouders taal ontwikkeld hebben?

We weten het niet zeker, maar meestal is men het erover eens dat onze voorouders voelden dat ze allerlei situaties beter konden aanpakken en beheersen met behulp van taal, veeleer dan zonder taal. Onze voorouders wilden taal dus gebruiken als communicatiemiddel. Later hebben ze ontdekt dat ze taal ook heel goed konden gebruiken om, ook zonder communicatie, na te denken over allerlei situaties en over zichzelf. En dat ze zich zo een eigen beeld konden vormen van de wereld en van zichzelf. Ze hebben ook wel gevoeld dat dat hen veel sterker en weerbaarder maakte in een wereld die toen nog veel vijandiger en onbegrijpelijker was dan nu.

Geleidelijk aan zagen ze ook dat ze taal met minder mooie bedoelingen konden gebruiken: misleiden, liegen, beledigen, discrimineren... Ze ervoeren dan ook wat goed en slecht taalgebruik was en zullen dus ook idealen hebben gehad in verband met hun taalgebruik. Bijvoorbeeld: goed kunnen communiceren om allerlei situaties te kunnen aanpakken en beheersen en zich een zo waar mogelijk (of toch draaglijk) beeld te kunnen vormen van de wereld en van zichzelf.

3. Kunnen dat ook de idealen van het vak Nederlands zijn?

Volgens mij wel. Ik vind die idealen soms in inleidingen van leerplannen, maar veel minder in de ontwikkeling van die leerplannen en nog minder in de praktijk van alledag. Hoe kan dat? Zijn er dan belangrijker dingen in het schoolvak Nederlands? Mijn vermoeden is dat het schoolvak Nederlands nog altijd gebaseerd is op de bedoelingen

van de eerste organistoren van onderwijs: vorsten die ambtenaren nodig hadden en kerkleiders die hun boodschappen door hun ambtenaren wilden laten doorgeven. De taalvaardigheden die nu nog het meest intens geoefend worden, zijn dan ook vaardigheden voor ‘ambtenaren’. Daarin blijken onze afgestudeerden heel goed opgeleid. In andere vaardigheden die te maken hebben met de idealen die ik hierboven vermeld heb, minder.

Leerlingen krijgen bijvoorbeeld weinig kansen om in de lessen Nederlands hun persoonlijkheid te ontwikkelen, hun weerbaarheid in de maatschappij van nu en morgen te vergroten, het plezier te ervaren dat taalwetenschap en literatuur hen kunnen bezorgen... Zaken die u waarschijnlijk ook belangrijk en zelfs evident vindt. In de evolutie van het taalonderwijs zijn daar onder andere nog bijgekomen: de klassieke grammatica en de canon van de literatuur. Bij de ‘culturele elite’ golden die ooit als exclusieve kenmerken waarmee men zich kon onderscheiden van de ‘ongeletterden’. Toen die elitaire kennis door het algemeen onderwijs overgenomen werd, verloor die meestal het mooie, plezierige en speelse wat daar oorspronkelijk bij hoorde.

Een tweede reden waarom het schoolvak Nederlands als communicatievak tekortschiet, is dat taal in het vak Nederlands meestal (om niet te zeggen: bijna altijd) op zichzelf beschouwd werd en wordt. Dat heeft zo’n invloed gehad dat ook onze politici en zelfs de meeste Vlaamse intellectuelen taal als iets zelfstandigs zijn gaan beschouwen. Denken we maar aan het verdedigen en verheerlijken van de standaardtaal. Men vergeet dan meestal dat taal een middel is en geen doel. Akkoord, dat middel is fantastisch complex en wonderlijk en we mogen er ontzettend blij mee zijn. Dank u wel, verre voorouders. Maar dat geldt niet alleen voor de standaardtaal.

4. Wat kunnen idealen voor het vak Nederlands dan concreet betekenen?

Ik doe een poging om daar in dit korte bestek een idee van te geven. Als je vaak verwoordt wat je zelf denkt, hoopt, vreest, mooi en belangrijk vindt en vooral als je dat eens opschrijft, ontwikkel je je persoonlijkheid en word je minder kwetsbaar. Dat is al een eerste ideaal. De mogelijkheden om dat na te streven, zijn eindeloos. Toch worden ze veel te weinig en niet systematisch genoeg gebruikt. Een voorbeeld van het tegendeel is de klassieke Vlaamse nieuwjaarsbrief die nog altijd in de meeste lagere scholen gebruikt wordt en door velen als een Vlaams stuk erfgoed beschouwd wordt. Dit ideaal kun je ook zien als een onderdeel van het ideaal van goede communicatie. Als je een sterkere persoonlijkheid hebt, ben je immers ook sterker in communicatiesituaties. Daarenboven vormen we ook ons beeld van de wereld en van onszelf door contact met anderen.

Voor taal als communicatiemiddel moeten leerlingen onder andere leren dat taalgebruik pas goed is als het doel bereikt werd of toch als alles daarvoor ingezet werd. ‘Alles’ betekent dan niet alleen een correcte, juist gespelde of uitgesproken standaardtaal,

maar elke gepaste taal, en ook al die andere middelen die kunnen helpen om een situatie goed aan te pakken, zoals 'lichaamstaal', 'conventies', 'visuele vormgeving', 'de gepaste weg', 'de gepaste tekstsoort'... Aspecten waar leerkrachten vaak nog te weinig voor opgeleid zijn, maar die wel degelijk van groot belang zijn voor een goede communicatie.

Ook de omstandigheden spelen bij echte communicatie altijd een rol, maar in een puur schoolse, contextarme klassituatie krijgen ze ook weer systematisch te weinig aandacht.

Van ontzettend groot belang in communicatie zijn de aandacht en de empathie voor de andere. In leeslessen, bijvoorbeeld, zouden leerlingen uitstekende kansen moeten krijgen om zich te leren inleven in de auteur, in de personages en in hun situaties. Dat is buitengewoon belangrijk in een samenleving die steeds diverser wordt en toch humaan wil zijn. Men beseft te weinig dat juist dat vermogen tot empathie, dat bij de opkomst van de roman in onze cultuur ontwikkeld werd, mede geleid heeft tot een duidelijke vermindering van geweld in onze samenleving (Pinker 2011). Als je kijkt hoe geletterde politici en gewone mensen reageren tegenover de problemen van vluchtelingen, dan zie je toch hoe erg het gesteld is met de empathie. Denken leraren Nederlands daar aan in hun leeslessen?

Fantastisch aan taal is dat we er een verband mee kunnen leggen met de werkelijkheid. Maar dat verband is natuurlijk nooit perfect. Het woord 'pijp' is geen pijp. Vaak is wat mensen zeggen onwaar en soms zelfs zo bedoeld. Ook daaraan moeten we veel meer aandacht schenken: zei je wel wat je bedoelde? Ben je wel zeker van wat je zegt? Moet je de ander geloven? Hoe kun je aanvoelen dat iemand liegt of ernaast zit?

Een perfecte standaardtaal en een tekstsoort die volgens het boekje toegepast werd, zijn geen garanties voor een goede communicatie. Verre van. Het schoolvak Nederlands moet meer bevatten dan wat meestal aangeboden wordt.

5. Besluit. Kunnen de idealen voor het vak Nederlands ook gelden voor de leerlingen van het beroepssecundair onderwijs?

Natuurlijk. Niet minder dan voor andere leerlingen. Misschien moeten er wel accenten zijn die speciaal interessant zijn voor leerlingen in het beroepssecundair onderwijs, maar een sterke persoonlijkheid, goede communicatieve vaardigheden en kennis en attitudes zijn voor elke leerling van belang.

Referenties

Pinker, S. (2011). *Ons betere ik. Waarom de mens steeds minder geweld gebruikt*. Amsterdam/Antwerpen: Contact.

Ronde 6

Jeroen Clemens

Helen Parkhurst Almere / Universiteit van Amsterdam

Contact: contact@jeroenclemens.nl

Onlinegeletterdheid: aan de slag met ontwerpen, uitvoeren en onderzoeken

5

Het internet is tegenwoordig de dominante omgeving voor informatie en communicatie. En de samenleving vraagt dat je goed in staat bent om online te communiceren. Ik noem dat ‘onlinegeletterdheid’. Maar het internet is een oceaan van ongestructureerde informatie, rijp en groen, in allerlei multimediale formaten, die ook nog elke seconde verandert.

Gebleken is dat onze leerlingen, hoewel ze als *digital natives* zijn opgegroeid met het internet en 24/7 online zijn, vaak niet goed zijn in zoeken, bronnen beoordelen en begrijpen, goede informatie kiezen en online communiceren. Kortom: hun onlinegeletterdheid schiet tekort. Sinds een paar jaar doe ik hier onderzoek naar als promovendus aan de UvA, naast mijn werk als leraar Nederlands.

Onlinegeletterdheid is een nieuwe opdracht en uitdaging voor het onderwijs, bij alle vakken, maar zeker bij Nederlands/taalonderwijs. Vorige jaren heb ik op HSN-conferenties al gesproken over wat onlinegeletterdheid is (literatuuronderzoek) en wat leraren Nederlands hiermee kunnen en willen (een *survey* onder leraren Nederlands) (Clemens 2014b).

Wat we zien, is dat steeds meer leraren beseffen dat het nodig is om onlinegeletterdheid in hun onderwijs te betrekken, maar dat ze niet goed weten hoe (Clemens 2014a). De onderwijscontext is hen daarbij ook niet erg behulpzaam. Referentieniveaus, eindtermen en schoolboeken noemen onlinegeletterdheid niet of nauwelijks en er is een Babylonische spraakverwarring over waar we het over hebben: ‘digitale geletterdheid’, ‘informatievaardigheden’, ‘mediawijsheid’, ‘21ste-eeuwse vaar-